

5.3. Pareiga ir kategorinis imperatyvas:

I. Kantas, „Moralės metafizikos pagrindai“

I. Kantas, „Moralės metafizikos pagrindai“, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija. XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*. Vilnius: Mintis, 1974, p. 20–31.

Šiame tekste Immanuelis Kantas klausia, koks elgesys yra moralus ir kokie turėtų būti moralaus elgesio motyvai. Daugelis antikos ar viduramžių etikos atstovų į klausimą, „kodėl turėčiau elgtis dorai?“ atsakytų – „todėl, kad nori būti laimingas“ ar „pelnyti sielos išganymą“. Tačiau laimė

pirmiausia yra individualus ir subjektyvus motyvas, ji dažnai etiką orientuoja tik į potraukių ir polinkių suderinimą. Kanto požiūriu, taip grįstą etiką yra ydinga, nes ji nuolat susidurs su prieštaravimais. Jis pats pabrėžia polinkio ir pareigos konfliktą. Kanto tekstas yra labai sunkus pradedančiajam. Vis dėlto jo tekstas yra itin disciplinuotas ir aiškus. Kantas yra ypač racionalus mąstytojas, jis konstruoja etikos sistemą; tad norint suprasti reikia atpažinti konstravimo principą. Nagrinėjant šį tekstą reikia suprasti: 1) kodėl Kantas priešinasi etikos grindimui polinkiais ir potraukiais, 2) kodėl jis pagrindiniu moralaus elgesio motyvu laiko pareigą gerą valią ir pagarbą dėsniui ir 3) kodėl būtent kategorinis imperatyvas (o ne hipotetinis imperatyvas) yra moralaus elgesio sąlyga.

KLAUSIMAI TEKSTUI:

1. Kodėl, žvelgiant moralinio elgesio visumos požiūriu, gera valia yra svarbiau nei protas, dvasios talentai ir kt.? Kaip Kantas apibrėžia gerą valią? (p. 20–21)
2. Kodėl Kantas moralinio elgesio pagrindu laiko protą, o ne gamtą, prigimtį, įgimus gebėjimus? Kodėl gamta pati negali padaryti žmogaus laimingo? Koks būtų žmogus, jei gamta pati jam parinktų elgesio tikslus ir priemones? (p. 22)
3. Kaip suprantate skirtumą tarp proto paskirčių – „sukurti valią kaip priemonę kokiam nors tikslui“ ir „sukurti gerą valią pačia savyje“? (p. 23)
4. Koks yra skirtumas tarp elgesio iš polinkio ir elgesio iš pareigos? Kodėl, anot Kanto, tik elgesys iš pareigos gali būti moralus? (p. 24–25)
5. Kaip Kantas interpretuoja Šventojo Rašto paliepiamą mylėti savo artimą? Kuo skiriasi praktinė meilė nuo patologinės meilės? („patologinė“ čia nėra medicinos terminas, gr. *pathos* – jutimas, pojūtis) (p. 26)
6. Kaip suprantate skirtumą – „veiksmo vertę apsprendžia tikslas“ ir „veiksmo iš pareigos moralinę vertę apsprendžia no-

rėjimo principas“? Koks yra veiksmo iš pareigos santykis su išorine įtaka? (p. 26–27)

7. Kodėl pagarba dėsniui yra pagrindinis moralaus elgesio motyvas? Kaip Kantas supranta pagarbą, kodėl ji Kanto filosofijoje yra proto, o ne emocijų dalykas? (atkreipkite dėmesį į išnašą) (p. 27)
8. Kaip suprantate Kanto pasakymą „gėrio nereikia laukti iš rezultatų, nes jis yra pačiame žmoguje“? (p. 27)
9. Kaip kategoriniu imperatyvu („elkis taip, kad tavo valios maksima galėtų būti ir visuotinio įstatymų leidimo principas“) galima pasitikrinti savo elgesio moralumą? (p. 28–29)
10. Kodėl, vertinant moralės dalykus, kasdienis sveikas protas yra reikalingesnis nei filosofija? Kokia galėtų būti filosofijos žala ir kokia yra praktinės filosofijos paskirtis? (p. 30–31)

PAGALBINĖ LITERATŪRA:

J. Štrauchas, *Naujųjų amžių filosofijos istorija*, Vilnius: Amžius, 1996, p. 298–316. (išsamus Kanto etikos pristatymas)

I. KANTAS

MORALĖS METAFIZIKOS PAGRINDAI (1785)

Pirmasis skyrius

PERĖJIMAS NUO KASDIENIŠKO DOROVĖS
PAŽINIMO PROTU Į FILOSOFINĮ

Niekur pasaulyje, netgi ir už jo ribų, nėra tokio dalyko, kurį neapribojus galima būtų pavadinti geru, išskyrus vien tik *gerą valią*. Protas, sąmojis, sprendimo galia ir kaip tik bepavadinantume dvasios *talentus*, arba drąsa, ryžtingumas, pastovumas ketinimuose, kaip *temperamento* savybės, kai kuriais požiūriais, be abejo, yra geros ir pageidautinos; tačiau jos gali tapti ypatingai blogos ir kenksmingos, jei valia, kuri tomis prigimties dovanomis turi naudotis ir kurios esminė savybė dėlto yra vadinama *charakteriu*, nėra gera. Visiškai taip pat yra ir su *laimės dalykais*. Valdžia, turtai, garbė, netgi sveikata bei gera savijauta ir pasitenkinimas turima padėti, suprantami kaip *laimė*, įkvepia drąsą, o dažnai ir išpuikimą ten, kur nėra geros valios, kuri jų įtaką charakteriui (*Gemüt*), o per jį ir viso elgesio principus sureguliuotų ir tikslingai nukreiptų. Netenka ir kalbėti, kad protingas ir bešališkas stebėtojas niekada nejaus

¹³ Immanuel Kant's *Sämtliche Werke*... , Bd. 5., S. 254.

¹⁴ K. Marksas, F. Engelsas, *Rinktiniai raštai*... t. 2, V., 1950, p. 362.

malonumo, netgi matydamas nuolatinę gerovę tokio asmens, kurio nepuošia nė vienas grynos ir geros valios bruožas; taigi, atrodo, jog gera valia yra būtina sąlyga, kad žmogus pasijustų vertas būti laimingas.

Kai kurios savybės dargi padeda šiai gerai valiai ir gali jos darbą gerokai palengvinti; nežiūrint to, savarankiškos vertės tos savybės neturi, ir joms visada dar reikia geros valios, kuri apribotą aną didžiulę pagarbą — reiškiamą joms, beje, teisėtai — ir neleistų jų laikyti absoliučiai geromis. Saikingumas afektuose ir aistrose, savitvarda ir blivus apmąstymas daugeliu požiūrių yra ne tik geri, bet, atrodo, kad jie net sudaro asmenybės *vidinės* vertės dalį; tačiau dar daug trūksta, kad, jų neapribodami, galėtume pripažinti geromis (kad ir kaip besąlygiškai jas vertino senųjų laikų žmonės). Juk be geros valios jos gali tapti labai blogos, ir piktadario šaltakraujiškumas daro jį ne tik žymiai pavojingesnį, bet toks jis mūsų akyse darosi niekšiškesnis, negu būtų laikomas be tokios savybės.

Gerą valią reikia vertinti daug daugiau, negu visa kita, kas per ją galėtų būti pasiekta, atsižvelgiant į kurį nors polinkį, o dargi, jei šito norima, į visus polinkius iš karto ir ne vien tik dėl to, ką ji atlieka arba paveikia, ne dėl to, kad ji sugeba pasiekti kurį nors savo numatytą tikslą, o tik dėl norėjimo, t. y. dėl to, kad ji yra gera pati savyje. Netgi, jei likimas būtų ypatingai nepalankus, arba, jei gamta pasirodytų šykšti lyg pamotė ir visiškai tai valiai neduotų galimybių įgyvendinti savo sumanymų ir jei, nežiūrint didžiausių pastangų, ji nieko nepasiektų, bet, jei tik liktų gera valia (žinoma, ne vien kaip troškimas, bet kaip panaudojimas visų priemonių tiek, kiek jos yra mums pavaldžios), tai ir tada ji žerėtų pati savaime lyg brangakmenis, kaip kažkas, kas savo tikrąją vertę turi pats savyje. Naudingumas ar nevaisingumas nieko negali prie tokios vertės nei pridėti, nei atimti. Gerai valiai jie galėtų būti tartum forma, kuri įgalintų kasdieniniame gyvenime geriau ja pasinaudoti arba atkreiptų į ją dėmesį tokių žmonių, kurie dar netapo pakankamai jos žinovais, bet ne tam, kad ją galima būtų rekomenduoti žinovams ar nustatyti jos vertę.

Tokioje grynos valios absoliučios vertės idėjoje, kurią mes vertiname, nekreipdami dėmesio į kokią nors naudą, yra kažkas neįprasta ir, nors paprastas protas su ja visiškai sutinka, vis dėlto būtinai kyla įtarimas: gal būt, ji slapta remiasi tik išpūsta fantazija ir dėl to galėtų būti neteisingai suprasta, kodėl

gamta mums dar pridėjo protą valiai valdyti. Todėl ir imsime tą idėją nagrinėti šiuo požiūriu.

Kalbėdami apie organizuotas, t. y. tikslingai prie gyvenimo prisitaikiusias būtybės įgimtus gabumus, mes remiamės mintimi, kad kiekvienas organas, kurį tokia būtybė turi kuriam nors tikslui, yra tam tikslui labiausiai tinkamas ir geriausiai pritaikytas. Kalbant apie būtybę, kuri turi protą ir valią, tai — jei gamtos tiesioginis tikslas būtų tik tą būtybę *išlaikyti*, jos *gerovė*, vienu žodžiu, jos *laimė* — gamta labai blogai organizuotąsi, pasirinkdama būtybės protą šio savo sumanymo vykdytoju. Juk visus veiksmus, kuriuos būtybė, siekdama ano tikslo, turėtų atlikti, ir visas elgesio taisykles daug geriau jai nurodytų instinktas ir, jam padedant, tikslą ji galėtų pasiekti užtikrinčiau, negu ji tai kada nors padarytų, vadovaudamasi protu; o jei privilegijuotai būtybei būtų duotas dar ir protas, tai jis turėtų tarnauti tik tam, kad ta būtybė svarstytų apie laimingą priedą, kurį ji gavo, stebėtusi juo, džiaugtusi ir dėkotų už jį labdaringai priežasčiai, o ne tam, kad pavestų jo silpnam ir apgaulingam vadovavimui savo troškimų galias ir trukdytų gamtai. Vienu žodžiu, prigimtis neleistų, kad protas *praktiniame gyvenime* reikštųsi ir būtų tiek įžūlus, kad savo silpnu supratimu išdrįstų projektuoti net jos pačios laimę bei priemones jai įgyvendinti; gamta būtų pati pasirinkusi ne tik tikslus, bet net ir priemones ir, vadovaudamasi išmintingu apdairumu, tiek viena, tiek kita tepatikėtų instinktui.

Iš tikrųjų juk ir žinome, kad kuo daugiau civilizuotas protas siekia malonumų ir laimės, tuo labiau žmogus traukiasi nuo tikrojo pasitenkinimo; dėl to daugeliui žmonių — ir tai labiausiai tame prityrusių (jei tik jie yra tiek atviri, kad prisipažintų) — kyla tam tikra *mizologija*, t. y. neapykanta protui; jie, apytikriai apskaičiavę visą naudą, kurią gauna, — aš nenoriu pasakyti, atradę įvairią vulgarią prabangą, — bet netgi iš mokslų (šie galų gale jiems taip pat atrodo prabanga, kurią sau leidžia protas), pagaliau įsitikina, kad jie tik užsikrovė sau daugiau sunkumų, negu kad laimėjo, siekdami laimės. Dėl to, pagaliau jie ne tiek niekina, kiek pavydi tiems paprastiems žmonėms, kurie savo darbuose daugiau vadovaujasi natūraliu instinktu, o protui neleidžia turėti per daug įtakos. Ir reikia bent tiek pripažinti, kad sprendimas žmonių, gerokai menkinančių, net ir visiškai nuvertinančių pasipūtusių liaupsinimą naudos, kurią mums turėtų duoti protas, siekiant laimės ir pasitenkini-

mo gyvenimu, visiškai nėra liūdnas bei nedėkingas gėriui, kuris valdo pasaulį, tačiau tas sprendimas remiasi paslėpta idėja apie kitokį, daug vertingesnį proto egzistencijos tikslą ir kad proto paskirtis iš esmės yra siekti to tikslo, o ne laimės. Tai idėjai, kaip svarbiausiajai sąlygai, didžiaja dalimi turi paklusti ir asmeniniai žmogaus siekimai.

Ir nors protas dar nėra tiek pritaikytas, kad galėtų tikrai vadovauti valiai, atsižvelgdamas į jos objektus ir patenkindamas visus mūsų poreikius (kuriuos iš dalies pats padaugina), — prie tokio tikslo daug geriau būtų atvedęs įgimtas instinktas, tačiau vis dėlto protas mums yra duotas kaip praktinė galia, t. y. tokia galia, kuri turėtų įtakos valiai. Todėl tikroji proto paskirtis turėtų būti — sukurti valią, gal būt, ne kaip *priemonę* kuriam nors tikslui, o *gerą valią pačią savyje*; tam būtinai buvo reikalingas protas, jei tik gamta, dalydama savo dovanas, visur veikė tikslingai. Vadinasi, ta valia negali būti vienintelis ir tikras gėris, bet tai turi būti aukščiausias gėris, sąlygojans visa kita, netgi bet kurį laimės troškimą. Šiuo atveju su prigimties išmintimi puikiai susiderina tai, kad proto kultūra, kaip pastebima, reikalinga pirmajam ir besąlygiškam tikslui, įvairiais būdais trukdo, bent jau šiame gyvenime, pasiekti antrąjį tikslą, kuris visada yra priklausomas, būtent — pasiekti laimę; protas gali ją dargi visiškai sunaikinti. Ir gamta šiuo atžvilgiu nesielgia neprotingai, nes protas, kuris svarbiausią savo praktinę paskirtį atpažįsta geros valios pagrindi- me, įgyvendindamas šį siekimą, gali savitai pasitenkinti tik vienu būdu, būtent — įgyvendindamas tikslą, kurį vėl tik protas nustato, net jeigu tai sietųsi su kai kuriais nuostoliais tiems tikslams, kuriuos diktuoja polinkiai.

Tačiau, kad išryškintume geros valios, kuri vien pati savyje, be jokio kito tikslo, yra labai vertintina, sąvoką, tokią, kokią ją jau turi natūralus sveikas protas ir kurią reikėtų ne tiek išmokti, o tik išsiaiškinti, kad galima būtų suprasti, jog ji visada yra pati svarbiausia, vertinant bet kurį mūsų veiksmą, kad ji sąlygoja visa kita, tam reikalui išnagrinėjime *pareigos* sąvoką; pastaroji, nors su tam tikrais subjektyviais apribojimais bei kliūtimis, apima ir geros valios sąvoką. Tačiau visi tie apribojimai ir kliūtys geros valios sąvokos toli gražu nepaslepia ir nepakeičia tiek, kad jos negalima būtų atpažinti, o greičiau per kontrastus iškelia jos reikšmę ir ją išryškina.

Neliečiu čia visų tų veiksmų, kurie pripažįstami kaip prieštaraujantys pareigai, nors vienu ar kitu požiūriu jie galėtų būti

ir naudingi; netenka klausti, ar jie atliekami iš *pareigos*, nes šiai jie netgi prieštarauja. Nekalbėsiu ir apie tuos veiksmus, kurie tikrai atitinka pareigą, bet žmonės betarpiškai prie jų neturi *jokio palinkimo*; juos vis dėlto vykdo kito palinkimo verčiami. Todėl čia nesunku atskirti, ar pareigai neprieštaraujantis veiksmas atliktas iš *pareigos*, ar vadovaujantis egoistiniais tikslais. Žymiai sunkiau tokį skirtumą pastebėti ten, kur veiksmas neprieštarauja pareigai, o, be to, dar ir pats subjektas turi *betarpišką* palinkimą tą veiksmą atlikti. Pavyzdžiui, pareiga reikalauja, kad smulkus krautuvininkas nepardavinėtų savo neprityrusiam pirkėjui brangesne kaina ten, kur apyvarta yra didelė; to nedaro net ir gudrus pirklys, jis kiekvienam parduoda pagal vienodą, tvirtai nustatytą kainą, taip, kad pas jį gali vienodai nusipirkti ir vaikas, ir kiekvienas kitas pirkėjas. Taigi aptarnaujama *sąžiningai*, tačiau šito toli gražu neužtenka, kad galima būtų patikėti, jog pirklys taip elgėsi iš *pareigos*, vadovaudamasis sąžiningumo principais; taip elgtis jam buvo naudinga. Ir iš to negalima daryti išvados, kad be naudos jis būtų turėjęs kažkokią betarpišką simpatiją pirkėjams, lyg tai jis nė vieno jų neišskyręs, iš meilės parduodamas pigiau. Vadinasi, tas veiksmas buvo atliekamas ne iš *pareigos*, ne iš betarpiškos simpatijos, o tiesiog vadovaujantis egoistiniais tikslais.

Tuo tarpu saugoti savo gyvybę yra pareiga, o apskritai šitai daryti kiekvienas turi dar ir betarpišką polinkį. Tačiau kaip tik dėl to skrupulingas šios rūšies rūpestingumas, kokį rodo dauguma žmonių, dažnai juk neturi vidinės vertės, o jo maksima — moralinio turinio. Jie saugo savo gyvybę, tik *neprieštaraudami pareigai*, o ne iš *pareigos*. Tuo tarpu, jei dideli gyvenimo nemalonumai ir beviltiškas sielvartas kam nors visiškai atima norą gyventi, jei nelaimingas, bet stiprios dvasios žmogus, daugiau piktindamasis savo likimu, negu kad jausdamasis palaužtas ar prisilėgtas, trokšta mirti, o vis dėlto gyvena, nemylėdamas gyvenimo, ne iš polinkio ar baimės, o iš *pareigos*, jo maksima įgyja moralinį turinį.

Daryti gera visur, kur tik galima, yra pareiga, bet juk yra ir tokių užjausti linkusių sielų, kurios ir be jokio tuštybės ar egoizmo akstino jaučia vidinį malonumą skleisti savo aplinkoje džiaugsmą, ir kitų žmonių pasitenkinimas — tiek, kiek jos prie to prisideda, — teikia joms malonumo. Bet aš sakau, kad panašus veiksmas tokiu atveju, kiek jis beatitiktų pareigą ir kiek

jis bebūtų malonus, tikros moralinės vertės neturi. Toks veiksmas prilygtų kitiems polinkiams, pvz., — garbės, kuri, jei ji laimingu būdu atitiktų tai, kas iš tikrųjų yra visiems naudinga, kas neprieštarauja pareigai ir dėl to užsitarnauja pagarbos; toks veiksmas būtų vertas pagyrimo ir paskatinimo, bet ne aukšto įvertinimo, nes maksimaliai trūktų moralinio turinio, būtent to, kad panašūs veiksmai būtų atliekami, ne vadovaujantis polinkiu, o iš *pareigos*. Tarkime, kad tokio žmogaus bičiulio sielą prisilėgtų jo paties sielvartas, kuris nuslopina bet kokią užuojautą žmonėms, patyrusiems gyvenime nuoskaudų; toks žmogus ir tada vis dar turėtų galimybės daryti gera kitiems kenčiantiesiems, tačiau svetimas vargas jo nejaudintų, nes jis pakankamai būtų užimtas savuoju; ir, jei dabar, kai joks polinkis jo jau nebeskatina, jis vis dėlto išsiveržtų iš tokio žudančio nejautrumo ir atliktų veiksmą be jokio polinkio, vien tiktai iš *pareigos*, — štai tik tada tas veiksmas įgytų tikrą moralinę vertę. Dar daugiau. Jei prigimtis būtų įliejusi į to ar kito žmogaus širdį nedaug simpatijų kitiems žmonėms, jei jis (šiaip garbingas žmogus) savo temperamentu būtų šaltas ir abejingas kitų skausmams, gal būt, todėl, kad pats būdamas apdovanotas ypatingu kantrumu ir patvaria stiprybe, jis panašiai galvotų ir apie kitus, dargi net reikalautų iš jų to paties. Jei gamta tokio žmogaus (kuris, tiesą pasakius, neatrodo blogiausias jos kūrinys) nebūtų padariusi žmonių bičiuliu, tai nejaugi jis nesurastų tada savyje jėgų, kad pats sau suteiktų žymiai didesnę vertę, negu tą, kurią turi kilnaus temperamento žmonės? Neabejotinai! Kaip tik čia ir iškyla vertė moralaus charakterio, kuris, lyginant su bet kuriuo kitu, yra geriausias, ir būtent dėl to, kad jis gera daro ne iš polinkio, bet iš *pareigos*.

Užsitikrinti sau laimę yra pareiga (bent netiesiogiai), nes nepasitenkinimas savo padėtimi tarp daugybės rūpesčių ir nepatenkintų poreikių galėtų lengvai virsti didžiule *pagunda nesilaikyti pareigos*. Tačiau, ir nekreipdami dėmesio į pareigą, visi žmonės jau savaimė turi didžiulį vidinį norą būti laimingais, nes būtent šioje idėjoje ir susijungia visi polinkiai. Tik laimės direktyva dažniausiai yra tokia, kad kai kuriems polinkiams ji labai kenkia ir, juo labiau, kad apie visų polinkių patenkinimą žmogus negali susidaryti apibrėžtos ir tikros sąvokos, vadinamos laime, todėl nėra ko stebėtis, kad vienas tam tikras polinkis, atsižvelgiant į tai, ką jis žada, ir į laiką, kada jis galėtų būti patenkintas, gali įgyti persvarą prieš neapibrėžtą

idėją, ir žmogus, pavyzdžiui, sergantis podagra, gali sau leisti suvalgyti tai, kas jam skanu, ir po to kentėti, nes — pagal jo apskaičiavimą — jis bent šiuo momentu neatsisakė malonumo dėl, gal būt, nepagrįstos vilties į laimę, kurią turėtų duoti sveikata. Tačiau ir tuo atveju, jei bendras polinkis siekti laimės tokio žmogaus valios neapspręstų, jei sveikata neįeitų, bent nebūtų tiek būtina, į jo laimės supratimą, pasiliktu čia dar, kaip ir visais kitais atvejais, tam tikras dėsniškas — spartinti savo laimę, remiantis ne polinkiais, o pareiga; tik tada žmogaus elgesys turėtų tiesioginę moralinę vertę.

Taip, be abejonės, reikėtų suprasti ir Šventojo rašto vietas, kuriose įsakoma mylėti savo artimą, netgi savo priešą. Juk meilės, kaip polinkio, įsakyti negalima, bet labdarybė iš pareigos, kai prie to nestumia joks polinkis, o dargi jai priešinasi natūrali ir nenuslopinta antipatija, yra *praktinė*, o ne *patologinė* meilė, kurią sąlygoja valia, o ne jutiminiai potraukiai, elgesio principai, o ne graudinga užuojauta: tik tokia meilė gali būti įsakoma.

Antrasis teiginys yra toks: veiksmo iš pareigos moralinę vertę apsprendžia *ne tas tikslas*, kuris turėtų būti tuo veiksmu įgyvendintas, o *maksima*, pagal kurią buvo nuspręsta atlikti veiksmą. Vadinasi, ta vertė priklauso ne nuo veiksmo objekto tikroveškumo, o tik nuo *norėjimo principo*, pagal kurį veiksmas buvo atliekamas, neatsižvelgiant nei į vieną troškimų galios objektą. Tai, kad ketinimai, kuriuos turime, imdamiesi veikti, taip pat ir jų pasekmės tikslų ir valios motyvų forma negali veiksmams suteikti jokios besąlygiškos ir moralinės vertės, aiškiai išplaukia iš ankstesnių samprotavimų. Tai kur gi ta vertė, jei jos nėra valioje, kai ši susiejama su laukiama pasekme? Ji negali būti niekur kitur, o *tik valios principe*, neatsižvelgiant į tikslus, kuriuos tas veiksmas galėtų įgyvendinti; valia atsiduria kažkur viduryje, lyg kryžkelėje tarp savo principo *a priori*, kuris yra formalus, ir tarp savo motyvo *a posteriori*, kuris yra materialus. Ir kadangi ją turėtų kažkas apspręsti, tai ją apsprendžia formalus norėjimo principas, nes, kai veiksmas daromas iš pareigos, jai yra atimamas bet koks materialus principas.

Trečiąjį teiginį — abiejų pirmųjų sekmenį — suformuluočiau taip: *pareiga yra veiksmo būtinybė iš pagarbos dėsniui*. Į objektą, mano sumanyto veiksmo pasėką, nors ir galiu turėti *polinkį*, bet *pagarbos* jam — *niekada*, ir būtent dėl to, kad tai

yra tik rezultatas, bet ne valios veikla. Lygiai taip pat negaliu jausti pagarbos polinkiui apskritai — tebūna jis mano ar kieno kito; daugių daugiausia galiu: pirmuoju atveju — jį pateisinti, antruoju — kartais net pamėgti, t. y. traktuoti jį kaip atitinkantį tai, kas man naudinga. Tik tai, kas su mano valia siejasi kaip pagrindas, bet ne kaip sekmuo, kas netarnauja mano polinkiui, bet jį perauga, jį visiškai išjungia — bent jau renkantį sprendimą — iš apskaičiavimo sferos, taigi tik grynas dėsniškas pats savaime gali būti pagarbos objektu, o kartu — įsakymu. Vadinasi, veiksmas iš pareigos privalo visiškai izoliuoti polinkio įtaką, o su ja kartu ir bet kurį valios objektą; valiai nelieka nieko kito, kas ją galėtų apspręsti, kaip tik: objektyviai — *dėsniškas*, o subjektyviai — *gryna pagarba* tam praktiškam dėsniui, t. y. *maksima*¹ — būtinumas paklusti tam dėsniui net ir tokiais atvejais, kai prieštarauju visiems savo polinkiams.

Taigi veiksmo moralinę vertę sudaro ne rezultatas, kuris iš to veiksmo yra laukiamas, taip pat ir ne koks nors to veiksmo principas, kurio motyvą apsprendžia laukiamas rezultatas. Juk kiekvieną iš tų rezultatų (malonią būseną, netgi ir kito žmogaus laimės paspartinimą) galėtų sukelti ir kitos priežastys, ir tam, vadinasi, nebūtina protingos būtybės valia, kurioje ir tegalima rasti aukščiausią ir besąlygišką gėrį. Dėl to niekas kitas, o tik paties *dėsniškas* savyje *supratimas, kurį, aišku, turi vien protinga būtybė*, tiek, kiek tas supratimas, o ne laukiamas rezultatas sudaro jos valios pagrindą, yra tas nuostabus gėris, kurį vadiname moraliu; to gėrio nereikia laukti iš rezultatų, nes jis yra pačiame žmoguje, kai šis veikia pagal minėto dėsniškas supratimą².

Vis dėlto, koks turėtų būti dėsniškas, kurio supratimas, net neatsižvelgiant į laukiamą rezultatą, turi apspręsti valią, kad ši

¹ *Maksima* yra subjektyvus norėjimo principas. Objektyvus principas (t. y. toks, kuris bet kuriai protingai būtybei turėtų būti praktiniu pagrindu taip pat subjektyviai, jei protas visiškai valdytų troškimų galias) yra praktinis *dėsniškas*.

² Man galėtų priekaištauti, kad, vartodamas žodį *pagarba*, lyg ieškau prieglobsčio vien tik miglotame jausme, užuot, remdamasis abstrakčia sąvoka, duočiau aiškių žinių apie šį klausimą. Tačiau, nors pagarba ir yra jausmas, bet jis nėra *įteigtas*, o *savarankiškai išvestas* (selbstgewirkter) protaujantis, dėl to jis specifiškai skiriasi nuo visų pirmosios rūšies jausmų, kuriuos galima suvesti į polinkius ar baimę. Ką betarpiškai suvokiu kaip dėsniškas pačiam sau, suvokiu su pagarba, kuri reiškia vien tik žinojimą, kad mano valia yra *pajungta* dėsniui be jokios kitos įtakos mano protui. Betarpiška valios priklausomybė dėsniui ir tos priklausomybės supratimas vadinamas *pa-*

absoliučiai, be jokių apribojimų, galėtų būti vadinama gera? Kadangi iš valios atėmiau bet kokią iniciatyvą, galėjusią joje atsirasti, paklusus kokiam nors kitam dėsniui, tai nelieka nieko kito, kaip bendras veiksmų dėsningumas, kuris ir turi būti valios principu, t. y. aš visada privalau elgtis tik taip, *kad galėčiau taip pat norėti, kad mano maksima taptų visuotiniu dėsniu*. Tai tik grynas dėsningumas (neimant pagrindu kokio nors dėsniu, susijusio tik su tam tikrais veiksmais), čia ir turime tai, kas sudaro ir turi sudaryti valios principą, jei pareiga iš viso nėra tik iliuzija ir išgalvota sąvoka; su tuo visiškai sutinka savo praktiniuose sprendimuose kasdieniškas žmogaus protas ir į paminėtą principą jis visada atsižvelgia.

Pavyzdžiui, iškyla klausimas: ar negalėčiau, atsidūręs sunkioje padėtyje, duoti pažado, neketindamas jo išpildyti? Čia lengvai atskiriu skirtingas reikšmes, kurias galėtų turėti toks klausimas: ar protinga apgaulingai pasižadėti ir ar tai neprieštarautų pareigai. Pirmoji klausimo reikšmė gali, be abejo, pasitaikyti dažniau. Nors ir puikiai matau, kad tokio išsisukinėjimo man nepakanka, kad išbrisičiau iš esamos padėties, bet dar reikėtų gerai pasvarstyti, ar per tą melagystę nekiltų man paskui daug didesnių nemalonumų, palyginus su tais, iš kurių dabar vaduojuos; kadangi numatyti pasekmes, nežiūrint viso mano tariamo *gudrumo*, ne taip jau lengva, tai, kad vieną kartą prarastas pasitikėjimas nepakenktų man žymiai daugiau, negu visas tas blogis, kurio dabar noriu išvengti, ar nebūtų *protinčiau* ir šiuo atveju elgtis pagal bendrąją maksimą ir išsiugdyti įprotį — pasižadėti tik tais atvejais, kai pažadas ketinamas išpildyti. Tačiau netrukus paaiškėtų, kad tokia maksima savo pagrindu vis dėlto turi tik pasekmių baimę. O juk visai kas kita būti teisingu iš pareigos ir būti tokiu, bijant nenaudingų

garba; taigi pagarbą suprantame kaip *veiksmą*, kurį dėsni sukelia subjekte, o ne kaip to dėsniu *priežastį*. Iš tikrųjų gi, pagarpa — tai supratimas vertės, kuri apriboja mano savimeilę. Vadinasi, tai yra kažkas, ko nelaikome nei polinkio, nei baimės objektu, nors ji yra į abu juos kažkuo panaši. Pagarbos objektas yra tik dėsni, ir tai toks, kuriam *mes patys* įsipareigojame kaip būtinybei. Neatsižvelgdami į savo savimeilę, daromės nuo to dėsniu priklausomi; tačiau, kadangi jį sukuriame mes patys, tai jis yra mūsų valios išdava: pirmuoju požiūriu jis yra analogiškas baimei, antruoju — polinkiui. Kiekviena pagarpa konkrečiam asmeniui, tiesą sakant, yra tik pagarpa dėsniui (teisingumo ir kt.), kurio pavyzdžiu mums tampa anas žmogus. Kadangi ugdyti savo talentus mes taip pat laikome pareiga, tai talentingas žmogus mums atrodo lyg *dėsniu pavyzdys* (tam, kad lavinantis galima būtų pasidaryti panašiu į jį), ir tai duoda mums pagrindo jį gerbti. Visas vadinamas moralės *interesas* yra tik *pagarpa* dėsniui.

pasekmių: pirmuoju atveju veiksmo paties savaime sąvoka slepia dėsni man, antruoju — privalau į save pažiūrėti iš kito stebėjimo taško ir pagalvoti, kokios pasekmės man galėtų su tuo sietis. Jei atsitraukiu nuo pareigos principo, tai toks veiksmas visada yra negeras; o jei išduodu savo išminties maksimą, tai juk šitai gali kartais man pasirodyti net labai naudinga, nors, žinoma, visada saugiau yra likti prie jos. Tačiau, norėdamas trumpiausiu ir visgi patikimiausiu būdu sužinoti, ar klaidingas pažadas neprieštarauja pareigai, pats savęs klausčiau: ar būčiau patenkintas, jei mano maksima (neteisingu pažadu gelbėti save iš padėties) įgytų bendro dėsniu galią (tiek man, tiek ir kitiems) ir ar galėčiau pats sau pasakyti: teduoda kiekvienas neteisingą pažadą, atsidūręs padėtyje, iš kurios kitokiu būdu išbristi negali. Tada greitai įsitikinčiau, kad galiu norėti sumeluoti, bet visiškai nenoriu turėti bendrą dėsni, leidžiantį meluoti; juk toks dėsni, tiesą sakant, anuliųotų bet kokį tikrą pažadą; veltui kalbėčiau kitiems apie savo gerus norus dėl būsimųjų veiksmų, jie juk manim netikėtų arba, jei neapgalvotai tai padarytų, tai atsिमokėtų tuo pačiu; vadinasi, mano maksima, jei tik ji būtų paversta bendru dėsniu, turėtų pati save sunaikinti.

Vadinasi, nereikia jokių griežtų, toli siekiančių samprotavimų, kad sužinočiau, kaip man elgtis, kad mano norai moraliniu požiūriu būtų geri. Neprityręs stebėti dalykų eigą ir nemo-kėdamas prisitaikyti prie pasaulio įvykių, tik klausčiau savęs: ar galėtum taip pat norėti, kad tavo maksima taptų bendru dėsniu? Jei ne, tai ją reikia atmesti ir būtent ne dėl kokios žalos, kurią ji tau ar kam kitam galėtų atnešti, o todėl, kad, jei reikėtų leisti įstatymus, ji negalėtų būti paimta pagrindu; gerbti įstatymų leidimą betarpiškai mane verčia protas ir, nors dabar dar *neįžvelgiu*, kuo ta pagarpa galėtų remtis (tai tenagrinėja filosofas), tačiau suprantu bent tiek, kad tai yra nustatymas vertės, daug aukštesnės už bet kurią kitą vertę, apsprendžiamą polinkio, ir kad mano veiksmų iš *grynos* pagarbos praktiniam dėsniui būtinumas ir sudaro pareigą, o jai neturi trukdyti joks akstinas, nes ji sąlygoja valią, gerą *pačią savaime*, ir jos vertė svarbesnė už bet ką.

Taigi, siekdami pažinti kasdienišką žmonių protą moraliniu požiūriu, priėjome iki to pažinimo principo, kurio protas, tiesą sakant, nesupranta tokia abstrakčia ir bendra forma, tačiau kiekvienu metu vis dėlto į jį atsižvelgia ir sprendamas naudoja-

si kaip saiku. Čia nesunku būtų pavaizduoti, kaip protas su tokiu kompasu rankoje sugebėtų visuose pasitaikančiuose atsitikimuose labai gerai atskirti, kas ten yra gera, o kas bloga, kas atitinka pareigą, o kas jai prieštarauja, jei, nemokant proto nieko naujo, būtų tik atkreipiamas dėmesys, kaip tai darė Sokratas, į jo paties principą. Vadinasi, kad galima būtų žinoti, ką reikia daryti, kad būtumei sąžiningas ir geras, netgi protingas ir dorovingas, nereikia jokio mokslo nė filosofijos. Iš anksto čia galima buvo nujausti, kad žinojimas, ką žmogus privalo daryti, aišku, ir žinoti, yra kiekvieno, net ir paprasčiausio, žmogaus reikalas. Čia galima — ir ne be pasigėrėjimo — pastebėti, kad kasdieniško žmonių proto praktinė sprendimo galia, palyginus su teorine, gerokai pirmauja. Pastarojoje, jei kasdieniškas protas surizikuoja atsitraukti nuo empirinių dėsnių ir jutiminių suvokimų, jis pakliūva į visiškai nesuprantamų dalykų sritį, ima prieštarauti pats sau, atsiduria mažų mažiausiai netikrumo, tamsos ir nepastovumo chaose. Tuo tarpu praktinėje sferoje sprendimo galia tik tada ir ima reikštis, kai sveikas protas iš praktinės veiklos taisyklių pašalina visas jautines paskatas. Tada jis darosi netgi subtilus, gal būt, dėl to, kad sueina į konfliktą su savo sąžine arba kitokiais reikalavimais, liečiančiais tuos dalykus, kuriuos reikia vadinti teisingais, o, gal būt, siekdamas pats save pamokyti, nuoširdžiai nori nustatyti veiksmų vertę; ir, kaip dažniausiai būna, šiuo atveju jis gali lygiai taip pat viltis teisingai įvertinti, kaip tai visada trokšta žadėti filosofas. Jis čia tikisi beveik daugiau, negu pats filosofas, nes jis juk turi galimybę vadovautis tik tuo pačiu principu, kaip ir anas, tačiau filosofas daugybe nieko bendro su reikalu neturinčių samprotavimų gali savo sprendimą supainioti ir nukreipti į šalį. Dėl to, vertinant moralės dalykus, ar nebūtų protingiau pasitenkinti kasdieniško proto sprendimu, o filosofiją panaudoti daugių daugiausia tam, kad, jai padedant, būtų sudaryta pilnesnė ir suprantamesnė etikos sistema, o jos taisyklės — patogesnės vartoti (ir dar labiau diskutuoti), bet ne tam, kad net praktiškuose dalykuose kasdieniškas žmogaus protas būtų atitraukiamas nuo jo palaiminto paprastumo ir per filosofiją įvedamas į naują tyrimų ir pamokymų kelią.

Nekaltumas — puikus dalykas, tačiau, bloga vėl yra, kad jo beveik negalima išsaugoti; jis labai lengvai pažeidžiamas. Dėl to net išminčiui — šiaip jis daugiau pastebimas veiksmuose, negu žinojime — reikia mokslo; ne tam, kad iš jo pasimokytų,

bet tam, kad jo nuostatams galima būtų užtikrinti pastovumą ir padaryti juos prieinamesnius vartosenai. Žmogus pats savyje, savo poreikiuose ir polinkiuose, kurių visapusišką patenkinimą jis vadina laime, jaučia galingą veiksnį, kylantį prieš visus pareigos įsakymus, nors protas ir sako, kad jie yra verti gilios pagarbos. Pagaliau protas diktuoja, netgi nieko nežadėdamas polinkiams, ir kartu tarsi atitraukia, tarsi niekina ir negerbia tų tokių veržlių ir iš pirmo požiūrio tokių teisingų reikalavimų (kurie nesiduoda pašalinami pagal jokių įsakymus). Iš čia betgi iškyla *natūrali dialektika*, t. y. potraukis postringauti prieš tuos griežtus pareigos dėsnius, abejoti jų galiojimu, bent jų grynumu bei griežtumu, ir, kur tik galima, mėginti derinti juos su mūsų pageidavimais ir polinkiais, t. y. mėginama iš pagrindų juos sugadinti ir atimti visą jų orumą. Tačiau šito galų gale negali pateisinti net ir kasdieniškas praktinis protas.

Vadinasi, ne koks nors spekuliacijos poreikis (šito protas niekada neturi, kol jis pasitenkina, likdamas sveiku protu), bet patys praktiniai reikalai verčia *kasdienišką žmonių protą* peržengti savo reikalų ratą ir įžengti į *praktinės filosofijos* sritį, kad ten galėtų gauti žinių ir aiškių nurodymų apie savo principo šaltinį ir apie tikrąją to principo paskirtį, lyginant jį su tomis maksimomis, kurios remiasi poreikiu ir polinkiu; visa tai tam, kad jis galėtų išbristi iš sunkios padėties, susidariusios dėl abipusių pretenzijų, ir nerizikuotų prarasti visų moralės pagrindų dėl dvireikšmiškumo, į kurį jis lengvai pakliūva. Tai gi ir kasdieniškame praktiškame prote, jei jis save kultivuoja, nepastebimai užsimezga dialektika, kuri verčia protą — taip, kaip tai atsitinka, pritaikant jį teorijoje, — ieškoti pagalbos filosofijoje. Ir vis dėlto praktinis protas, visiškai taip, kaip ir teorinis, tikriausiai nesuras nusiramavimo niekur kitur, kaip tik išsamioje mūsų proto kritikoje.

Versta iš *I. Kant's Sämtliche Werke in sechs Bänden*, Bd. 5., Leipzig, 1920, S. 16—31. Vertė K. Rickevičiūtė.